

Izhaja 15. vsacega
mesca navadno na $\frac{1}{2}$ poli.

UMNI

Velja s poštino vred
en goldinar za celo leto.

GOSPODAR

MESEČNIK

za

kmetijstvo, obrtnijstvo

in druge

deželne zadeve, ter za izobraževanje ljudstva sploh.

Izdaja ga c. k. kmetijska družba goriška.

Polje, vinograd,
Gora, morje,
Ruda, kupčija
Tebe redé.

VOON.

Lemež klepaje —
Klepljem naš rod;
S kruhom za duhom
Pot' moj in hod.
„U.GOSP.“

„Umni Gospodar“

bo izhajal tudi prihodnje leto 15. dan vsacega mesta na $\frac{1}{2}$ poli, kakor letos. Velja bo en goldinar za celo leto (šteto od novega leta 1865 naprej.) Kar se tiče udov c. k. kmetijske družbe, plačajo svoj goldinar za „Gospodarja samo tisti, ki obu družbina lista (to je, „Atti e memorie“ in „Umnega Gospodarja“) prejemajo; tistim pa ki italijanskega časnika nočejo, ni treba za slovenskega nič plačati, pošilja se jim namreč, kot družnikom, zastonj. — Da ne bo pri zarajtovanji naročnine zmešnjav, naj pošiljajo vsi udje kmetijske družbe vse, kar koli imajo plačati, torej tudi naročnino za „Gospodarja“, z letnino vred ali kakor hočejo, družbinemu denarničarju, žlaht. gosp. Galateo-tu (v kapucinski ulici, h. št 10) ali pa čuvaju (služabniku) kmet. družbe, Karolu Mullerju (v magistratni hiši, 2. nadstropji), kakor je bilo že v listu 10.tem tega leta (oktobra) na strani 82. naznanjeno. Samo tisti naročniki, ki niso udje kmetijske družbe, naj pošljejo svojo naročnino vredniku (ki stanuje zdaj na Travniku, hišn. štev. 277, I. nadstropji, odzad.) Naročnini za 1865 pa naj pridenejo vsi letošnji naročniki (in tisti družniki, ki povrh italijanskega tudi slovenski list prejema) še 20 soldov za zadnje 3 liste tega leta; zakaj prvo naročilno leto je steklo že z mescom

septembrom t. l. — Čas naročnino (in sicer za celo letu h kratu) pošiljati, je do 15. januarja 1865. Kdor se med tem časom ne oglasi, naj „Umnega Gospodarja“ ne pričakuje. Poznejši naročniki bodo sami krivi, če jim ne bo moč več z vsemi listi postreči. Vsaki, zlasti novi naročnik mora naznaniti, po kateri poti naj mu „Umnega Gospodarja“ pošiljamo, to je, ali po pošti ali po kom in kam.

Vredništvo.

Ceste po Tominskem in Cirkljanskem.

Dobre ceste so velika dobroti vsaki deželi. Bleiweis.

Vsi ptujci, ki prihajajo za več ali manj časa v tominške kraje, priznavajo lepoto teh goratih okolice. Visoke zelene gore, redivne planine, prijazne doline in bistre, šumeče vode so vsem všeč, posebno pa gospodi, ktera iz mest prihaja, da se po leti zdravega zraka napije. — Čeravno pa je priroda (natura, svet) tod krasna in čeravno je dežela polna dolin, vasi in sel, je vendar tod nekaka pomanjkljivost, ktera vsem jako (zeló) nalleguje in škoduje: —

Cest skoraj ni in poti so preslabe. —

Iz Gorice pelje državna (cesarska) cesta tik Soče na Koroško; druga iz Koborida tik Nadiže na Laško, tretja pa, kratka, iz Tomina skozi sv. Lucijo v Bačo tik Idrije. To je vse, in v postranske kraje, tudi v Cirkno, se ne more priti v kočiji. Le peš ali na konji se potuje, in na glavi in hrbtu nosijo, kar imajo na prodaj, in kar kupavajo po trgih in mestih. Sem ter tje, n. p. iz Grahovega in Kneže doli do Tomina so vozili do zdaj po neizrekljivo slabi poti, in čuditi se je bilo, da niso vsakikrat konj pobili in vozov pólomili. To je gotovo velika, velika škoda vsi deželi, posebno v sedanjih časih, ko je treba dobro paziti tudi na nar. manjši dobičke in zgube. Trgovina (kupčija), obrtnija, narodno in posamno (privatno) gospodarstvo zahteva (tirja) v sedanjem času dobrih cest in več cest. Še železnice je zmirom premalo.

Zakaj to?

Dežele so podobne (živemu) telesu, in kakor je temu srce središče, tako so deželam glavne mesta središča. Vidimo pa, da je srce po žilah in žilicah v zvezi z vsemi deli života. Iz srca teče kri do zadnjih koncov in od tod k srcu nazaj; in kedar se to prav lahko in hitro brez zadržka godi, je žival, je človek zdrav.

Ravno tako bo dežela zdrava, to je v dobrem stanu, če je dosti dobrih cest iz glavnega mesta do vsacega in celó zadnjega kraja, in od kraja do kraja; ker tako dobivajo mesta lahko od zadnjih hiš na deželi, kar dežela prideluje, in vasi in sela pripeljujejo domu iz mest, česar potrebujejo.

Če so pa ceste slabe, če je vožnina predraga, ali če cest ni, mora se v mesto ali iz mesta vse na glavi ali hrbtu nositi, in to je nar. dražji.

Tako se našim gorjanom večidel godi. Če v Gorici ali v Terstu kaj prodajo, mora njihov dobiček zmirom manjši biti od družih, ki po dobrih cestah, dasi tudi od še tako daljnih krajev prihajajo. Vsako reč pa, katero morajo domu prinašati, morajo dražji plačati, kot družji, ker nosnina mnogo več stane (košta) od voznine.

Po tem takem je Tomincom in Cirkljanom živo želeti, da bi imeli po vseh dolinah okrajnih cest, vsaka vas pa, ktera je na strani, da bi imela svojo občinsko cesto do okrajne ceste, da bi tako vsaki kraj zvezan bil s poglavitno državno cesto, in po nji s celim svetom, zakaj vsaka pot pelje, kakor pravijo, do konca sveta. In lahko bi vse to že zdaj bilo, ko bi bili začeli že v prejšnjih časih za ceste skrbeti. Žalibog, tega niso storili. Nekdanje grajsinske gosposke se niso v sto in sto letih za ceste prav nič poganjale, cesarske gosposke pa so mogle do zdaj le malo izpeljati (dognati), ker so kmetje sploh cestam nasprotniki, bili in še na Tominskem za ta ali drugi načrt (plan, linijo) preveč prepirali.

Gotovo je pa zdaj zadnji čas, da se, kolikor hitro je mogoče, izdela saj to, kar je prepotrebno, in kar je sedanjemu rodu mogoče. Ker je pa ta rod mnogo obložen, ne bo mogel izpeljati (dodelati) vsega, kar bi koristno bilo. Zatorej je misliti le na silno potrebne reči. Nar potrebnejši so pa tiste ceste, in to brez dvoma, ktere bi naj več vasi zvezale in s kterimi bi se tudi poštranske doline v zvezo potegnile. Tako bi večini koristile, in to je, mislim, prvo in nar bolj vodilo (regelca).

Po tem vodilu svetujemo tudi mi, kar so drugi moške že davno svetovali, da naj se v tominskem in cirkljansem okraju izdelajo te-le ceste:

Prva cesta naj se spelje iz Tomina na Podlubin, Lubin, Hum, na Podmevec, Knežo, Grahovo, Koritnico, Bukovo, Orehek, sv. Križ do Cirknega.

Mi se poganjamo za to cesto, ker je očitno in silno potrebno, da pridejo vse te vasi v dotiko z glavno državno cesto. Pa ta cesta bi koristila tudi drugim vasem. Lahko bo po tem nemškim Rovtam, in Stržišču občinsko cesto narediti do Grahovega.

Druga poštranska cesta bi se lahko tudi izpeljala od Grahovega in Koritnice tik Bače čez Obloko, Hudajužno, Podbrdo in Bačo in, ko bi se hotelo, od tod dalje na Gorensko. Na drugi strani je pa Rakovec in je več družin sel, ki bi si lahko občinsko cesto napravile do Podmevca ali do Kneže.

Da je ta cesta prepotrebna, vidi vsaki; zakaj toliko vasi ne more več brez ceste ostati, da dežela ne oboža in pogine.

Zdaj je pa še gledati na stroške, in na to, ali se da ta cesta lahko narediti, ali ne. Trdimo, da ne bo draga in da prevelikih zadržkov ni. — Že zdaj vežejo te vasi od Tomina do Cirknega poti za pešake in živino. Menimo, da bi nar bolj bilo, te poti kar razširiti in popraviti in, kjer so strme, preložiti. Širokih cest za prav velike vozove ne potrebujemo, ker po gorah s takimi vozmi sploh ne vozijo.

To cesto do konca dognati pa ne bo težko, tudi zavolj tega ne, ker so jo od Tomina do Kneže nekatere soseske že izdelale, ker je pri Pohubinu most čez Gudičo sozidan in strmi deli poti preloženi, okoli Huma pa stene predrte.

Po tem takem je že zdaj mogoče od Tomina do Kneže voziti in s kočijo peljati se. Pravijo sicer ljudje, da potrebuje ta cesta dosti popravljanja, ali po gorah škodi vsaki dež cestam in zemljiščem dosti več, kot po ravnini, in zato je treba po goratih krajih več skrbeti in truditi se. Tega pa se gornjani ne smejo ustrašiti, ker ne bi sicer dobrih cest nikjer imeli; vendar pa vidimo v Švajcu, na Tirolskem, Štajerskem in Gorensem itd. prav lepi občinski ceste.

Premisliti jo dalje, da se morata vsako delo popolnoma dovršiti, in potem še le je trdno in ne potrebuje tako pogostnega popravljanja. Omenjena cesta pa ni še dovršena in zavoljo tega ni še zadosti utrjena.

Kdor preudari vse to, kar smo razložili, prepriča se gotovo, da smo dobro svetovali, in da se ne bo toliko potrosilo, kolikor nekteri trdijo. Posebno, ker ni res, da se dosti mostov potrebuje. Le enega mosta je treba pri Grahu, vem, pa nekaj prepustov (žlebov, da se voda odteka).

Naj se ne ugovarja, da so tod visoki hribi veliki zadržki. Samo enega hriba, to je pri Bukovem, se ne bo moč ogibati. Ta hrib pa ni strm, zatoraj je lahko cesto po ovinkih do vrha peljati. — Po nobenem načinu (viži) pa ne bo to delo tako težko, kakor je bila cesta, ktero so Ipavci čez Vrabce na Krás naredili. Izdelala sta jo oba okraja, čeravno je gora strašno strma; in ni cesta tako silno potrebna bila, kakor je ta, o kateri govorimo.

Dokazali smo tedaj, kar smo se namenili, da se imavta cesta pred vsim in nemudoma dodelati; da ne bo tako draga, in tudi ne tako težko delo, kakor nekteri strašijo.

Pa še drugih dveh dolin ne smemo brez pomoči (cest) pustiti.

Od Koborida do Stanovišča na laški meji ni cest, in sila je tudi tod, da se naredi kaka dobra okrajna cesta, ki bi po rečenem vodilu nar več vasi, katerih je tudi tod zadosti, zvezala. Paziti je tudi tukaj, da ne bi preveč stroškov prizadele, ker tudi ti kraji ne potrebujejo prelepih in širokih cest. Nadjamo se, da priznavajo Kotarji to silno potrebo in da se ne bodo branili, ampak, da se bodo v svojem kraju in v lastni prid radi tega koristnega dela lotili.

Tretjič svetujemo še delo, ki se dá prav lahko izpeljati, in to je, da naj bi se dokončala cesta od Tomina čez sv. Lucijo do Slapa tik Soče in Idrije. Ta cesta je že narejena, manjka le še mosta čez veliki potok Bačo pri vasi Modreji tik Bače. Stroški za-nj gotovo ne bodo preveliki, in živo je želeti, da se to delo dovrši; zakaj potem bi bile zvezane z žrarsko cesto vse vasi do Slapa. Zvezale bi se tudi nekatere vasi po gorah, tako: Roča, Šemviška gora, Pečine in Poukve na desnem kraju Idrije, in velika vas Tribuša, dolnja in zgornja, na levem kraju. Vse te vasi imajo že poti, ktere do Slapa držijo in bi se z malimi stroški popravile. En sam most bi pomagal vsi tej okolici, zato je razumno, da se to delo ne more več odlagati. To so naši tri načrti gledé na potrebe tominskega in cirkljanskega okraja.

Cirkljani pa nasprotujejo prvo-omenjeni cesti od Tomina čez Grahovo, Bukovo, do Cirknega, in želijo, da naj se izdelata le tretjič omenjena cesta še od Slapa naprej do Cirknega. Oni trdijo, da ima ta cesta več prednosti, ker bi po nji hitrejši, kakor po prvi, v Gorico potovali, in ker bi se zmirom po ravnem tlik Idrije delala. Trdijo tudi, da bi manj kostala od prve.

Premišljevali smo vse to, vendar pa ne moremo Cirkljanov podpirati; zakaj od Cirknega do Slapa tik Idrije ni nobene vasi, in kraji so gorati, pušči in nerodoviti. Vpraša se tedaj, komu v prid bi bila ta česta, in kdo jo bo hodil od daleč izdelavat? Odgovoriti moramo, da bi koristila samo Cirkljanom, in da bi jo morali zavoljo tega tudi sami izdelati. To jim bo pa gotovo nemogoče, ker ta črta zahteva, da se dosti stén in hudih robov predere, in kar je puščava ta 4 ure hoda nar manj dolga. Tudi kakšga velikega mosta se ne bodo mogli ogniti.

Ta cesta nasprotuje posebno našemu vodilu, da se imajo ceste tam

izdelati, kjer je vasi in ljudi, in kjer je dosti rodovitne zemlje; zakaj le tam je potreba velika, in cesta koristna.

Z ozirom na to vodilo podpiramo načrt ceste od Tomina čez Grahovo in Bukovo na vso moč, in podpirali bi ga tudi, ko bi ravno ondotna cesta več koštala od te tik Idrije. Tajimo pa, da bi več koštala. Vrh tega je treba preudariti, da se ne morete obe ta hip izdelati. Vprašamo tedaj, ali vjema se v dobrim narodnim gospodarstvom, da se toliko vasi brez ceste pusti, in da se cesta tam naredi, kjer vasi ni. Pozabiti ne smemo, da pride tudi po prvem načrtu Cirkno z erarsko cesto in tako z Gorico v dotiko, in da bi cesta tik Idrije Cirkljanom koristila le v tem obziru, da bi eno ali dve uri hitrejši v Gorico prišli. Ker Cirkno ni kraj obertnije ali trgovine (kupčije), ne bojo kmetje velike škode trpeli, če so en par ur časa več na poti.

Gotovo se ne da ta škoda primerjati škodi, katero bi trpeli prebivavci na prvič omerjeni cestni črti, ko bi še zmirom brez ceste ostali.

Mi pričakujemo od domoljubja naših sosedov Cirkljanov, da ne bodo zmirom le svojo trdili, drugim v veliko škodo sebi, pa v majčken dobiček, ampak nadjamno se, da bodo spoznali, da gre za zdaj le nar potrebnejši reči izpeljati. Pozneji, ako bodo okolščine kazale, pride tudi ta kos ceste na vrsto. In Cirkljani potrpijo toliko ložji, ker so si lepo cesto v Škofjokloko, in drugo do Idrije odprli. Ugovarjajo zadnjič, da zahtevajo vojaške razmere to cesto tik Idrije. Mi pa tega ne moremo potrditi, zakaj vojakom je všeč, da peljejo ceste, po katerih imajo hoditi, skoz vasi, in vojaške potrebe zahtevajo, da so vasi velike in goste.

Ravno v vojaškem oziru mislimo, da je cesta, ktere mi želimo, prav primerna.

Razložili smo po "U. G." prevažno to zadevo, ktera je bila že vzrok muozega pisanja in pretresovanja, da bi ljudstvu našemu koristili, in priporočamo jo občinam in posebno našim gosp. deželnim poslancom v premišljevanje. Razložili smo vse to brez strasti; nihče nas ni naprosil, da naj bi to pisali, in nočemo se s tim nikomur prikupiti, ali si kak oseben dobiček pridobiti; ampak pisali smo to z ozirom le na občno blagostanje in na silne sedanje potrebe teh okolice.

L.

Ajlant.

Iz Istre se piše „Umnemu Gospodarju“:

(Moja skušnja z ajlantom) — V taljanskem listu našega poštenega društva*) se je neki gospod R. do mrznje znošil nad vrlim g. Pavletič-em, zato kjer je to svobodno (odkritosrčno) rekel, da ajlant ne velja (ni vreden) one pozornosti, kakor ja bil priporočen. Tudi jez sem enakih misli, in povem moje skušnje:

Jez imam triletnih ajlantovih drevesc. Pred dvema letoma sem enoletnim drevescom na pustem mestu, kjer pa jčsen in hrast dobro raste, jame skopal, skoro kakor murvam, in sem jih pravilno (kakor se tiče) posadil. Lani so mi reve zavoljo suše komaj žive ostale; letos ni bilo suše, in vendar so mi najmočnejše komaj pol noge zrastle, tako da imam en 500 kl. nasajen kraj, in nobeden triletni ajlant ni dve nogi visok; nekaj jih je clo malih, da se komaj iz zemlje vidijo. Pri nas ga ni sorte dreve-

*) Kmetijske družbe goriške. Vr.

sa, koje (ki) bi tako bomo rasla; zato bo pogojzdenje z ajlantom-hanha. Pa nam tudi ni treba novega drevja za Kras iskati, saj nam ga narav (natura) sama ponuja: Hrast, jesen, grabar (gaber), javor i. t. d. posebno oni (tisti) javor, kojega (kterega) Istrijan „žestil“ zove, se v istriških puščavah sem ter tje najde velik in močan kakor stoletni dob (hrast), okoli njega rastejo mladi izmed skalovja, dokler jih nemila sekira ali šterpača ne pokonča. Ali predeleč sem zašel o pogojzdenju govoreč. Pogojzdenje Krasa je po zdajšnjih okolišnih smešna beseda. Toraj dosti.^{*)}

U-n G-r.

Mrvice iz kmetijske kemije.

(Gl. II. 6., 7. in 10. t. I.)

I. Nedelja.

Dalje.

Tomaž. Kako je li to mogoče, da se zrak v trdo stvari spremeni? V živalskem želodcu gotovo ne, v rastlinah tudi ne; rastline rastejo iz zemlje, ki je že trda. Živali pa, ali žrejo rastline ali pa druge živali, ki so ravno tako že goste, trde telesa; zrak, ki ga dihaajo, jim pride zopet kakor zrak iz pluč in ne ostane v njih. Tedaj ni zelo verjetno, da se zrak v trdne tvorine spreminja.

Učitelj. Ljubi moj neverni Tomaž, zdi se, da prav sodite, pa se le zdi. Učeni možje so jasno dokazali, da rastline ne dobivajo potrebnega živeža le samo iz zemlje, ampak veliko ga dobivajo tudi iz zraka. Tega se lahko sami prepričate. Zaprite mlado drevesce v globoko, podzemeljsko klet in dolgo časa mu ne odprite ne okna ne vrat, tako da ne pride dolgo ne svetlobe, ne zraka do njega, in videli boste, kako da bo začelo bledo prihajati, dokler ne vsahne; vidili boste da brez zraka ne more rasti. Če se vam žito pod drevesom ne sponaša po volji, je temu to vzrok, ker drevo žitu potrebni zrak odteguje. Rastline dihaajo po celem telesu, posebno pa po perju, ki je prav za prav njih pluča. Vse perje je od zgorej gladko in z neko trdno kožico pokrito, da solneno zarke dobiva, to vam je znano. Od spodej pa je kožica tanka, večkrat tudi bolj ali manj kosmata in skozna. Le od spodej tedaj dihaajo peresa in srkajo zrak in mokroto. Poskusite enkrat katerikoli rastlini pero na robe obrniti, in ga ne prisilite, da bi vam tako ostalo. Rastlina sama ga bo na vso moč nazaj na pravi kraj obrnila. Tedaj vidite, kako rastline zrak srkajo, ki se potem v njih strdi in jim bistven del postane. Kedar pa rastlina vsahne, sognjije, in zračne tvorine se spremené v svojo poprejšno podobo. Puslita tramo v

^{*)} Ajlantu na hvalo je „Umni Gospodar“ že marsikaj povedal, ne zatikajmo tedaj uses
svobode včasih tudi drugi zvon zazvoni. Vr.

mokrotnem kraju ležati, in videli boste, kako bo gnijl, vedno se zmanjševal in poslednjič za dolgo časa bo celó zginit. Kam je prišel, če ne v zrak? Nekoliko se ga je, so ve da, tudi v zemljo spremenilo, pa ne ves. Iz te zemlje in iz tistega zraka se izcimijo druge rastline, ki spet sognjijejo in drugim rastlinam živež dajo. To je večni krogotek narave (nature), ki nikdar ne neha od začetka do konca sveta. Ako bi se vse ne spreminjalo v poprejšno podobo, bi se naša zemlja vedno bolj debelila in narastla bi se do lune. Ali, kakor vsi veste, ona si sploh vedno enaka ostane. Mi ne moremo nobene reči, tudi travice ne, ustvariti, pa še manj zamoremo kako reč uničiti, to je, pokončati. Zdelo se vam bo, da ogenj vendar vse pokonča, pa to ni res; če sožgete poleno, vam ostane kupec pepela, drugo je šlo z dimom v zrak. Ako bi mogli tisti dim spet vloviti in s pepelom vkup stehitati (spezati) ga, glejte, skupaj bi ravno toliko tehtalo, kakor celo poleno, preden je zgorelo. Tedaj ni ogenj nič pokončal, ampak poleno le v druge stvari, v druge podobe spremenil. Z žitom speljete slamo iz njive; kolikor vsa slama tehta, toliko zemlje je zdaj manj na njivi. Slamo pa, ki se ti jo doma v hlevu v gnoj spremenila, spelješ spet na njivo, tam se ti spremeni v zemljo; iz ktere novo žito izraste, in to služi drugemu žitu v živež. Tako služi stara rastlina novi v živež, in tako gre to kolobarenje leto za letom do konca sveta. To pa si morate dobro zapomniti, da vsako leto blizo toliko gnoja na njivo speljete, kolikor so tehtali pridelki, ki ste jih iz njive domu odpeljali, če ne, se bodo pridelki hitro zmanjševali, in tožili boste o slabih letinah, ki jih boste pa le sami krivi.

Juri. Tedaj zamoremo vse, kar vidimo v zrak spremeniti?

Učitelj. Tega pa ne, ker človeške vednosti, moči in zmoglosti so preslabe. Rudnine in kamenja n. pr. ne moremo v zrak spremeniti. Mogoče pa je, da so bile vse te trdne teles, kakor rudnine, zlato, srebno, železo in druge, nekdanj zračne, in da se zamorejo vse spet v zrak spremeniti. Bog vsegamogočni je svet iz nič ustvaril, pa tega nikar ne mislite, da v taki podobi, kakor jo ima danes. Ustvariš ga v zračni podobi mu je modre, čudapolne postave vdahnil, nipo, katerih se je začelo vse vrteti, vrejati in narejati, dokler je sedanjo v podobo dobil. Njegove naredbe so čudapolne. Na njegov ukaz se zna vse spet v isti stan spremeniti, v katerem je bila zemlja o stvaritvi. In narava pozemelskih stvari kaže, da je to res tudi mogoče. Podoba in osnova

žival in rastlin kaže, da se iz trdnih v zračne spreminjajo, kakor so iz zračnih trdne postale.

France. Res čudno je to, pa po tem takem bi prav za prav ne bilo več stanovitno trdih in trdnih stvari na svetu.

Učitelj. Jest pa menim da; mi imenujemo tiste telesa trda ali nezgorljive, ki jih poznamo le v tej podobi in ki se ne dajo spre-
meniti v hlapno (izhlapljivo, flüchtig) podobo, še za kratek čas ne, n. pr. kamnje, železo.

Hlapne telesa pa so tiste, ki se že same na sebi alipa s po-
močjo velike gorkote v zrak ali sopar spremené, n. pr. voda, vino in druge.

Nekdaj so ljudje mislili, da se živé rastline samo od tistih ze-
meljskih delov, ki so v vodi razpuščené. Še le v novejših časih so
sprevideli, da jim dajejo tudi zračne stvari obilno živeža. Spoznali so
nadalje, da pri gnijanju ali trohnenju se odločujejo hlapne tvorine od
nezgorljivih, da se vsaka tvorina v svojo poprejšno obliko povrne in
k temu potrebuje, se ve da, veliko časa. Naj ložje se tega prepričate-
pri telesu mrtve živali, če ga pustite, da pod milim nebom gnijje. Ži-
valsko telo obstoji iz hlapnih in nezgorljivih tvorin. Kedar pa gnijje, se
zedinijo zračne tvorine zopet z ozračjem (atmosfero), kosti pa, ki so
po navadi zložene iz trdnih tvorin, one ti ostanejo. Huda vročina iz-
žene tudi iz njih še količkaj hlapnega, naj veči del pa ostane vendar
nespremenjen, kakor fosfornokislo apno. Ravno taka se godi tudi z
rastlinami. Kedar gnijjejo ali trohnijo, ali gorijo, se zgubé zračne
tvorine, nezgorljive pa ti ostanejo. Če drvo sožgeš, ti ne ostane dru-
zega, kakor peščica pepela. Kam je prišlo vse drugo, čo ne v zrak v
dimni podobi?

Ni treba, dragi možje in mladenči, še le omenjati, da je na
naši zemlji mnogo mnogo različnih tvorin, ki obstojé ali same za-se,
ali se pa z družimi zedinjajo (zvezujejo) in delajo tako nove telesa.
V tem obstoji tista velika različenost pozemeljskih stvari, ki nas obda-
jajo in ki se jim tolikokrat čudimo.

Dobro veste, da se da vsaka reč razdeliti, in sicer na dvojno,
vižo, ali 1) s kakim orodjem, n. pr. kamen se da s kladvom v več
kosov razdeliti, pa vsi kosi ostanejo le kamen in eden družemu po-
dobni, ali se pa dajo 2) po kemijsko razdeliti in razkrojiti. Če
greješ kamen dolgo časa, ga razdeliš v živo japo in v vogelnokislobo,
pa ta dva dela, živo japo, namreč, in vogelnokisloba nista več ka-

men in tudi eden družemu ne več podobna. To je tedaj kemijsko krojenje.

Učeni možje se že veliko sto let trudijo in ukvarjajo, vsako stvar kemično razdeliti, da bi izvedeli iz kacic posameznih tvorin da obstoji. Se ve, da te tvorine se dajo še dalje krojiti. Tiste prvine pa, ki se ne dajo več dalje krojiti, se imenujejo kemijske prvine (elementi). Za te nam ni vselej veliko mar; tiste pa, ki segajo v naše poljedelstvo, moramo bolj na tanko spoznavati. Govoril vam bom tedaj le o tistih, ki so obstojni del naše zemlje (ali prsti) in rastlin, ker le od teh dobivamo mi in naša žival potrebni živež. Poznati nam je treba prvine, od katerih se posamezne rastline redé, poznati moramo njih lastnosti in upljiv (moč) do zelišč. Še le potem bomo zamogli polja prav obdelovati in posebnosti posameznih prvin v svoj prid obračati. Vedeti je treba, iz kacic prvin da je sestavljena vsaka prst (zemlja), ker vam je znano, da se ne obnese vsaka rastlina na vsaki zemlji enako. O teh prvinah in njih lastnostih vam hočem prihodaj kaj več povedati, nadja se, da vas pride obilno, kakor danes. Lahko noč!

RAZNE RECI.

Cerkvene in duhovske zadeve.

— God. Nj. eksc. mil. kneza-nadškofa Andreja, 30. nov., se je letos z nenavadno slovesnostjo obhajal. Tisti dan poprej so bili prišli, nepričakovani, Njih rojak, tržaški škof pr. g. Jernej Legat, in še, do večera tukaj ostavši, tudi svoje bogoslovce (kterike) v središčnem semenišči obiskali. Zvečer je igrala po navadi mestna banda pred školijo. Drugi dan pa je poveličevalo veseli god dvoje natisnjenih pesem, ena v slovenskem, druga v italijanskem jeziku, kateri ste mil. kneza gotovo toliko bolj razveselile, ker ste cvetlici z tistega vrta, ki so ga pred nekaj leti. Oni sami napravili, namreč iz malega semenišča, ktero Jim je menda med vsem, kar meri na prihodnost, na povzdigo duhovščine in nadškofije pravnih česce. Pa to ni še vse, konec stavi delu kropa. Zvečer so le, se je pokazalo, pisa da sme nadškofija od prihodnjih duhovnov pričakovati. Napravili so vzrejanci omenjenega nadškofovsko-werdenberškega zavoda ljubljenu svojemu očetu (v školijo) besedo (petje, igranje na glasoviru in govor), da je bilo kaj. Lepo in hvale vredno je, da poperjo Slovence in Lahje prav po bratovski vsi skup, vse po črez (pa popolnoma enakopravno) slovenske, italijanske in nemške pesmi. Čudili smo se sosebno nekterim lastnim skladbam (kompozicijam) dveh mladenčev (Flapa VIII. š. in Persoglia-ta V. š.). — Nj. ekscelencija so bili močno ginjeni, ko so na Flapov ves umeti govor odgovarjaje med drugim mladenčem priporočali, da naj za Njo molijo, da molitev iz mladih, nepokvarjenih srč več zdá, kot iz že otrpjenih itd. Da so Nj. eksc. mlade pevce in duh. poslušavce primerno pogostili, se že samo razume.

— Drugo adventno nedeljo; 4. t. m. ob 10 $\frac{1}{4}$ u. dopoldne, ko navadno k veliki masi vabl. so noli zvonili Velike cerkve (v debelejšem akordu) o prvo zadoneli; ubrano veličastno glasovo je spremljalo streljanje z grada. Vse mesto je strmelo, in posebn ob-

čutki, ki so se ljudem na obrazih brali, so bili priča, da je bil to za Gorico važen dan, pomenljiv zgodbe; zakaj, ne le, da ni naša-že, celih 112 let škofovska, oziroma, prvostolna — Velika cerkev do sedaj spodobnega zvonila imela, ni tudi vseh družih 11—12 mestnih cerkv in kapel skupaj ne tako velikih zvonov, ne tako lepega zvonila imelo, kakor marsikaka majhna vas. Zdaj pa se poneša mesto z naj večim zvonom v nadškofiji. — Zvonovi vagajo: Veči (samo za večji praznike) 34 centov in 73 funtov; drugi 22 c. 21 f., tretji 15 c. 3 f., četrti 10 c. 83 f., skupaj 82 centov 80 funtov. Glas imajo: *h, cis, dis, eis*. O večjih praznikih se bode zvonilo z večimi tremi, manjši 3 pa so za vsakdanjo rabo. Uliti so izvrstno, kakor vse, kar pride iz Boštj. Broili-eve in Polli-eve zvonarnice v Vidmu. — Blagoslovili so jih prevz. knez-nadškof s pomočjo mnogih duhovnov tisti dan poprej ob 10. u. dp. pod milim nebom na starem trgu pod zvonikom v pričo prč. kapiteljna, mestnega župana, Al. dr. Visini-ta, mnogih mestnih svetovavcov, odbora za zvonove in silne množice ljudi. Posvečeni so: 1. (veči) ss. Hilariju in Tacijanu (mučnikoma oglejsk.), patronoma prvostolne cerkve; 2. ss. Mohorju in Fortunatu, patronoma goriske, nadškofije; 3. ss. Petru in Pavlu, patronoma vesoljne cerkve; 4. sv. Jožefu, deželnemu patronu, in sv. Vidu, nekdanjemu patronu Velike cerkve. Vreme je bilo mirzlo, pa sprelepo. —

(Duhovske spremembe): Č. g. Miš. Pecori ri do sed. admin. na otoku Gradu, gre za administr. v Belvedere; g. Fr. Michelutti koop. v Flumiželu za koop. v Faro; g. Ant. Marega iz Tërca za 2. koop. v Flumižel; na njegovo mesto dosednji kaplan in učitelj g. Dom. Costantini v Topoljanu; na njegovo mesto v Topoljan novomašnik g. Jan. Vecchi. Gosp. Jan. Likar, ki je bil začasno v pokoji, je šel za koop. in učenika na Serpenico; g. Jan. Kravanja iz Trente v začasni pokoj. — Prč. g. Antona Merkeljna, koop. solkanskega je c. k. namestnija tržaška za fajmoštra prtaškega predstavila.

Druge domače vesti.

— Na cesaričin god. (19. u. m.) zvečer okoli 7. u. ste pri gledišči že spet 2 petardi počile; eno so pa še celo našli.

— 23. nov. je godel v tukajšnjem gledišči slavni goslar Sivori (Lah), med drugim tudi na eno samo struno, tako mojsterski, da se ne da dopovedati.

— Zadnje dni unega mesca smo videli v prvo nove italijansko-slovenske bukvice „za nalaganje denarja v kranilnici gorški“ (z grof Thurnovo zastavljavnico [montom] združeni).

— Italijanščino na gimnaziji sta začasno prevzela gg. dr. Evg. Valussi, spiritual v bogosl. semenišči, in Jak. Visintini, korni vikar v tuk. prvost. cerkvi.

† 10. t. m. o poldne je umrl po dveletnem bolehanju, 57 let star, žl. g. Jakob grof Mels-Colloredo, bar. Walseeski, vitez Franc-Jožefovega reda, c. k. stotnik v armadi, l. 1848, poveljnik narodne straže, bivši mestni župan, m. svetovavec itd. 13. t. je bil (po vojaški šegi) pogreb. Ker je le bolehnost vzrok bila, da ni bil rajnki tudi letos vnovič za župana izvoljen, zato ga je mesto kakor pravega župana počastilo. Celi dan je vihrala s črtno ogrnjena mestna zastava (bandero) na mestni hiši; popoldne ob 3 pa, ob uri pogreba, je bilo vkljub grdemu vremenu vse mesto po koncu. Štacune so bile zoprtje; z mnogih oken je visela v znamenje žalosti črnina. Duhovni opravielnik je bil prč. g. prepozit z mitro. Za lično napravljenim mrtvaškim vozom so šli narpoprč c. k. vojaški častniki in civilni uradniki; potle za omenjeno mestno zastavo nr. župan s svetovavstvom, za njim mešanje vseh stanov brez konca in števila. Od duhovnih redov, šol, zavodov, itd. kar ne govorimo. Dve bandi, vojska in mestna ste se vigranji vstale. Tarega pogreba ni videla Gorica že davno; zadnji enaki pogreb prč. o. Klara Vascotti-a (francisk. provincijala) l. 1860 ni bil tako veličansk. Pomenljivo je tudi to, da so rajnkemu grofu, ki

je bil, kakor župan, načelnik odbora za napravo zvonov v Vel. cerkvi, novi zvonovi (veči) pravemu zvonili. Družina rajcega je podarila tuk. zavodom 400 gold.

— 19. t. m. bo pri tuk. okrožni sodnji končna obravnava s tistimi 3 jetniki, ki so 23. avgusta t. l. v Gradišči, v ječi, enega strojega tovarša ubili. Ker so Nemci, bo razprava po nemški. Na vse žive dni so že od poprej obsojeni, zdaj jih, brž ko ne, k smrti obsodijo.

Državni zbor.

Povedali smo v poslednjem listu da je Nj. vel. cesar (14. u. m.) obe zbornici slovesno s prestola (trona) ogovoril. V takem prestolnem ogovoru, ki ga cesarju ministri nasvetujejo, so omenjene vse imenitniši notranje (domače) opravila ali zadeve nšega cesarstva, pa tudi zunanje, postavimo, ali smo si z vnanjimi vladami (kralji, cesarji) prijatli, ali ne; in, če imamo s kterimi kraljestvom kaj posebnega opraviti, ali je tisto opravilo že dognано in kako da gre itd., sploh, kakó doma in zunaj naše reči stojijo. V cesarskem ogovoru, se ve, da je splošni „stan politike“ tako razložen, kakor je videti skoz očnice (očale) gospodov ministrov. Šega konstitucijska pa tirja, da tudi državni zbor (in sicer vsaka zbornica po sebi) na cesarjev ogovor kaj odgovori. V tem svojem odgovoru, ki se mu „adresa“ pravi, imate zbornici pravico, o vseh zadevah, notranjih, in zunanjih, odkritosrčno govoriti, se ve, da tako, kakor se njima reči kažejo. Načrt adrese in naredi navadno, kak odsek izmed zbornikov; potle se vsaki važniši odstavek (kes) v polnem zboru na dolgo in široko pretresa; in takrat imajo zborniki priložnost, v kterem koli oziru, vse kar na srcu imajo, povedati, potožiti, očitati, da cesar zve, kaj zastopaiki ljudstva mislijo. Pretrésanje adrese se vleče včasih skoz več tednov. Kar večina sprejme in potrdi, velja na zadnje za pravi odgovor vse zbornice in se nese ali pošlje cesarju. S tém, kar smo zdaj razložili (in tako se ravna ne samo pri nas, ampak tudi drugod) je imel une dni naš državni zbor na Dunaji opraviti. Gosposka zbornica, je imela svojo adresu v kratkem narrejeno in odobreno, ker se velika gospoda z vlado navadno ne kavsa. Drugači pa je bilo v zbornici poslancov.

Tu so morali ubozi ministri toliko grenkih slišati, da še nikoli toliko. Vse njih djanje in nehanje se je oistro prerešetaló. Reklo se jim je, da skoraj vsa njih politika (vladanje, regiranje) je piškava; toliko hvaljena zveza s Prusijo da nam nič dobijka ne obeta, Prus da je nevaren prijatelj; z Ogrí in Hrovati da se je treba sprijazniti, njih deželna zbora da naj se brž ko je moč skličeta; stan obsede v Galiciji da ni bil potreben; minister za finance, g. Plener, da ne zna gospodariti; da stroški državni ne smejo dohodkov presehati (kakor je v Avstriji že skoz 80 let navadno); armada, ki naj več stroškov prizadeva, da je treba zmanjšati itd. Gg. ministri so se izgovarjali, opravičevali, zagovarjali, kolikor so mogli, ali na zadoje je vendar adresa, ki v gori omenjenih rečeh zoper nje meri, obveljala. — To so bile lepe, po večem resnične besede — zdaj pa pričakujemo od ministrov in poslancov še zdanih djanj. — Sicer imamo še omeniti, da vse, kar so do sedaj ministri zboru predložili, se v posebnih odsekih že preudarja. Nar imenitniši zadeva je preudarek drž. stroškov in dohodkov za l. 1865. Stroškov je ministerstvo na dabelo preudarilo čez 548 milijonov, dohodkov pa 518 mil. in nekaj čez; primanjkljaj bi znašal po tem takem 30 mil.; ali, ker bo težko toliko dohodkov, kakor jih je ministerstvo razkazalo, utegne primanjkljajati kakih 77½ milijonov. — Ker ni preudarek za prihodnje leto še določen, je zbornica poslancov te dni dovolila, da sme ministerstvo pre 3 mesce 1865 darke z esemi poriški še po starem (kakor letos) pobirati. — Zastran tistih 8 českih in 3

moravskih (slovanskih) poslancev, ki *nočejo priti na Dunaj v zbor*, je zbornica poslancev sklenila, da naj njih pooblastilo, njih pravica poslanstva *več ne velja*. Tako je bila tudi že lani z enajstimi česko-moravskimi poslanci storila. Zakaj pa *nočejo priti Čehi in slovanski Moravci na Dunaj*? Prvič zato, ker pravijo, da je že njih volitna postava za v domači zbor nepravična, ker se ne ozira na število in razmero Slovanov in Nemcev v deželi, in da, čeravno je Nemcev povsod veliko *manj*, jim postava vendar veliko *več nemških* poslancev privošči, kakor Slovanom *slovanskih*, tako da so Slovani v domačem in državnem (dunajskem) zboru v *manjšini*; drugič pa zato, ker trdijo, da državni zbor, kakor je zdaj, *ni tak*, da bi smel za vse cesarstvo sklepati in postave narejati, kajti (ker) polovica cesarstva (Ogersko, Hrovaško, Beneško, deloma Česko [Pemsko] in Moravsko) *nima* svojih poslancev na Dunaji. Torej pravijo, da, kedar bo zbor, kekor se tiče, takrat da že pridejo; ali zbornica poslancev neče spoznati teh vzrokov, in jim je pravico poslanstva odrekla; namesti njih se bodo družili volili. — V državnem zboru dunajskem (v zbornici poslancev) bi moralo sedeti 343 poslancev, zdaj pa jih je samo kakih 170 in ti sklepajo za vse cesarstvo. — Toliko za zdaj.

Ogled po svetu.

Šlesvig-holštajnsko krdelo (oddelek) naše armade je (razen 1 brigade, ki je še tam gori ostala) že doma. 30. nov. so bili slavni naši zmagovavci na Dunaji z veliko častjo sprejeti. Šli so v mesto čez nov most, ki ga je bil cesar njim na čast tisti dan odprl. Pa tudi že po poti skoz Nemčijo in zlasti v Berlinu (glavnem mestu pruskem) so jih srčno pozdravljali in slavili. — Ves svet je radoveden, kaj bo s Šlesvig-Holštajnom. Začasno vladata zdaj v imenu Avstrije in Prusije dva komisarja te deželi. Saksonci in Hannoverci, ki so bili še od lani (ker se ni hotel Danec udati) v Holštajnu na eksekuciji, so morali te dni po sklepu nemško-zvezne vlade v Frankfurtu od ondot odriniti. Prusija ne vidi zdaj ure, da bi si vsaj en kos šlesvig-holštajnske dežele prilastila, in naši vladi se očita, da še celò pomaga vodo na nje malin napeljavati. — Punt ali vpor na ruskem Poljskem je že davno zatrt, vendar pa ruska vlada Poljake še vedno pokori. Po noči od 26.-27. nov. so r. vojniki po višem povelji iz 75 *katoliških samostanov* (namreč iz 71 moških in 4 ženskih) vse menihe in nune pregnali in odpeljali; ti kloštri ostanejo za vselej zaprti; 39 moških zato, ker so se bili nekteri njih menihov o času vojske zoper vlado pregrešili, uni pa zato, ker imajo neki premalo menihov ali nun; služba božja pa se bo v cerkvah še na dalje opravljala. Žalostno je, da si ta dva slovanska naroda, ruski in poljski, nista nikdar prijatla. — V italijanskem parlamentu v Turinu se je dolgo *posvetovanje* zastran znane pogodbe s Francozom in preselitve v Florencijo že končalo. Obe zbornici (poslancev in starešinstvo) ste pogodbo z veliko večino glasov potrdile. Mesea maja 1865 bosta kralj in vlada že v Florenciji. — *Veči del mehikanskih prostovoljcev* je uže na 4 angleških parobrodih na morji v Ameriko. Odrinili so iz Trsta 19. in 30. nov. 6. dec. itd. — Vojske v severni Ameriki ni še konec.

S tém bodi II. tečaj „Umnega Gospodarja“ sklenjen. Srčna zahvala vsem p. n. podpornikom njegovim, dopisovavcom in naročnikom; prosimo tudi za prihodnje leto podpore. Hvaležen vam bo, ljubi rojaki, naš „Gospodarček“, če mu pripomorete, da zraste, in da bo zares umen deželni Gospodar. — Z Bogom!

V imenu glavnega odbora, Andrej Marušić, odbornik, odgov. vrednik.

V Gorici pri Paterno lii.

